

FÖRSTUDIE:

**Sammanhållet
nationellt
system för
distribution av
e-böcker till
bibliotek**

National Library
of Sweden

Sammanfattning

I och med att Litteraturutredningen presenterades under Bok- och biblioteksmässan 2012 offentliggjordes utredningens förslag gällande en arbetsfördelning kring frågan om e-boksutlåning via folkbiblioteken. Förenklat är arbetsfördelningen tvådelad. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) bedöms vara lämpligast att axla en roll som aktiv förhandlingspart å kommunernas vägnar. Kungliga biblioteket (KB) bör vidare få ett förtydligt uppdrag om att vidareutveckla den nationella katalogen Libris till att omfatta förmedling av både upphovsrättsligt skyddade och fritt tillgängliga e-böcker. Både SKL och KB har välkomnat Litteraturutredningens förslag och har tagit ett första steg mot att undersöka hur ett sådant tätt samarbete skulle kunna se ut.

Den här förstudiens tillkomst är alltså tätt kopplad till frågan om utlåning av e-böcker via folkbiblioteken. Det är dock viktigt att påpeka att samma underliggande teknik gällande lagring och förmedling av dokument samtidigt kan svara mot flera olika bibliotekstypers behov. Kommande satsningar inom det här området bör alltså trots förstudiens tillkomstfaktorer och syfte inte betraktas som enbart riktade mot folkbibliotek.

Följande rapport är skriven i syfte att ytterligare konkretisera Litteraturutredningens förslag med avseende på vilka tekniska utvecklingsåtgärder KB kan utföra för att möjliggöra för folkbiblioteken att aktivt arbeta med e-böcker. En rad omvärldsfaktorer påverkar ett resonemang i den riktningen – inte minst hur andra aktörer inom området väljer att agera. Ett bakgrundsavsnitt med ett par nedslag både i Sverige och internationellt inleder därför rapporten.

Därefter presenteras ett koncept utifrån vad KB kan göra oberoende av andra aktörer. Ett sådant koncept skulle i första hand fokusera på den upphovsrättsligt fria materialsfären men skulle också på sikt organiskt kunna växa till att i mindre utsträckning omfatta även upphovsrättsligt skyddat material. Utan central förhandlingsorganisation vore det dock inte realistiskt att en sådan infrastruktur skulle kunna ses som sammanhållen, då bibliotek oavsett typ sannolikt skulle behöva vända sig även till andra distributörer eller hubbar för att kunna tillgodose just sina låntagares behov av e-böcker och e-resurser.

Av det skälet förs även en diskussion kring två olika tolkningar av vad ett sammanhållet system skulle kunna innebära utifrån ett par antaganden om förändringar i omvärlden. Det viktigaste antagandet är att SKL i egenskap av central förhandlingsorganisation avtalar med rättighetshavare om att e-boksförmedlingen antingen *enbart* ska ske via Libris eller *även* via Libris vid sidan om andra kommersiella hubbalternativ.

KB:s eventuella arbete mot att förverkliga de ambitiösare, sammanhållna utformningarna är alltså beroende av främst SKL:s framtagande av en central förhandlingsorganisation. Samtidigt är det i dagsläget inte realistiskt att KB skulle gå vidare med ett sådant arbete om ett förtydligt uppdrag skulle utebli.

Innehållsförteckning

1. Inledning 5

- 1.1 Syfte 6
- 1.2 Avgränsningar 7
- 1.3 Frågeställning 8
- 1.4 Metod 9

2. Bakgrund 10

- 2.1 Internationell utblick 10
- 2.2 Svenska förhållanden 15
 - 2.2.1 Fram till idag 15
 - 2.2.2 2013 och framåt? 18
- 2.3 Sammanfattning 19

3. Koncept för e-boksdistribution 21

- 3.1 Nuvarande utveckling inom Libris 21
- 3.2 Konceptskiss 22
 - 3.2.1 Konceptets förutsättningar 22
 - 3.2.2 Skiss 23
- 3.3 Konsekvenser 25

4. Alternativa vägar 27

- 4.1 Sammanhållet, nationellt system? 27
- 4.2 Libris som icke-sammanhållet system 30

5. Avslutning 33

6. Käll- och litteraturförteckning 35

1. Inledning

I samband med Bok- och biblioteksmässan 2011 presenterade Kungl. biblioteket (KB) tillsammans med Svensk Biblioteksförning rapporten *När kommer boomen? En kartläggning av e-boken i Sverige ur ett biblioteksperspektiv* (Konstenius m. fl., 2011). I syfte att belysa eventuella insatser och ställningstaganden för de båda initierande organisationerna, kartlades den svenska e-boken och dess sammanhang. Utredningen identifierade även fem områden inom vilka KB rimligen på ett eller annat sätt kunde bidra framöver, inom ramen för existerande uppdrag:

- ”KB kan spela en roll genom att skapa förutsättningar för möten mellan aktörer på e-boksområdet, där samtal kan föras både om samarbeten kring och utveckling av e-boken.
- KB kan bidra med kompetens när det gäller konsortiebildningar och vara en aktiv part i utformningen av nya affärsmodeller.
- KB kan stimulera digitalisering inom bibliotekssektorn i samarbete med andra aktörer på e-boksområdet och ta fram standarder för digitala format – mediafiler och metadata.
- KB kan tillhandahålla en samlad katalog där e-böcker och äldre digitaliserade böcker kan sökas fram och presenteras på ett ändamålsenligt sätt.
- KB kan utveckla samordnade initiativ för att främja open access-publicering av vetenskapliga monografier.”¹

Även om det inte finns några vattentäta skott mellan de olika områdena är det särskilt ett av dem som i olika offentliga sammanhang uppmärksammas även av externa bedömare – det om att tillhandahålla en samlad katalog för e-böcker, även om önskemålet om det lämpliga i en sådan infrastruktur har uttryckts i något varierande ordalag. Svensk Biblioteksförnings generalsekreterare Niclas Lindberg har i flera sammanhang efterlyst något han kallar e-boksmaskin.² Johannes Åman har på ledarplats i Dagens Nyheter talat i termer om att ”det enda rationella vore om e-boksutlåningen skedde inom ramen för ett nationellt sammanhållet system”.³ Rasmus Fleischer anser att det ”förefaller nödvändigt att Kungliga biblioteket upprättar ett centralt arkiv” för att framtidssäkra tillgången till upphovsrättsligt fritt material som lagras på externa webbsidor.⁴

¹ Konstenius m. fl., (2011:24)

² Se t ex Ahlqvist (2012)

³ Åman (2012).

⁴ Fleischer (2011:35).

När Litteraturutredningens slutbetänkande presenterades i samband med 2012 års Bok- och biblioteksmässa formulerades tankegodset i sin hittills mest konkreta form. Litteraturutredningen föreslår att KB bör få ett förtydligt uppdrag, där ”KB via den nationella katalogen Libris ska göra litteratur i elektronisk form tillgänglig för förmedling via det allmänna biblioteksväsendet”.⁵ Med ”litteratur i elektronisk form” avses utöver de upphovsrättsligt fria böcker som tillgängliggörs via projekt som Runeberg och Litteraturbanken även kommersiell elektronisk litteratur, som med nationell räckvidd idag enbart distribueras via Elib.⁶ KB har i sitt remissvar välkomnat ett sådant förtydligt uppdrag, givet att det även medför för ändamålet öronmärkta resurser.⁷

Under 2011 och 2012 dök alltså liknande idéer om en nationell teknisk infrastruktur för e-boksdistribution till folkbibliotek upp från flera olika håll, men menar man egentligen samma sak? Risken för missförstånd och vad kanske skulle kunna kalla falska medhåll är överhängande om diskussionen fastnar på en alltför övergripande nivå. Den här förstudien bör ses som ett försök att konkretisera den allmänna riktning exemplen ovan anger: vi må vara överens om att ett sammanhållet, nationellt system för e-bokslån i KB:s regi vore förnuftigt, men menar vi samma sak? Och vad innebär ”sammanhållet”?

1.1 Syfte

Förstudien görs som ett led i KB:s uppdrag att ha en nationell överblick över biblioteksområdet samt främja samverkan och utveckling inom detsamma. Syftet med undersökningen är att utreda vilka tekniska utvecklingsinsatser med nationell bäring som KB kan utföra för att underlätta folkbibliotekens tillgängliggörande av e-böcker. Litteraturutredningens förslag under rubriken ”Möjligheter för folkbiblioteken att arbeta aktivt med e-böcker” är utgångspunkt för resonemanget.

Att öppet ange och diskutera framkomligheten kring alternativa manifestationer för en nationell teknisk infrastruktur för e-boksdistribution i KB:s regi fyller även två ytterligare, närliggande funktioner: att KB såväl via förstudien i sig som den diskussion och synpunkter den ger upphov till (1) ska erhålla tillräckligt med underlag för att kunna besluta om övergripande riktning för myndighetens fortsatta arbete inom området (2) vid sidan av angränsande, redan initierade beslutsprocesser.

⁵ SOU (2012:65, 421).

⁶ I skrivande stund, bör tilläggas. Det förefaller sannolikt att (i synnerhet folk-) biblioteken inom ett eller ett par års sikt kommer att ställas inför ytterligare ett eller flera erbjudanden om tillgång till/utlån av allmänutgivna e-böcker, där såväl utbud som ersättningsmodeller kan komma att variera med distributören. Se avsnitt 2.2.

⁷ Se avsnitt 4.1 för kostnadsuppskattning gällande en sammanhållen infrastruktur.

1.2 Avgränsningar

Det förslag i Litteraturutredningens slutbetänkande med direkt bäring på KB i det här sammanhanget är en konsekvens av vad man skulle kunna beskriva som en uppdelning av e-boksfrågan i två större sjok.⁸ Utöver det mer tekniskt orienterade sjoket som redan berörts ovan skissar Litteraturutredningen även upp ett som präglas av att upprätta en förhandlingsorganisation att agera som aktiv avtalspart å folkbibliotekens vägnar, via deras huvudmän kommunerna. Att KB via BIBSAM-konsortiets arbete utgör avtalspart gentemot leverantörerna i forskningsbibliotekssfären är lämpligt eftersom de senare är statliga. Den organisation Litteraturutredningen finner bäst lämpad att axla en liknande roll i folkbibliotekssfären är istället Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). Detta borde i princip inte ”vara ett problem eftersom SKL redan idag samordnar upphandlingen av varor och tjänster för kommunernas räkning [...]”.⁹ En KB-rapport med syfte att utreda huruvida KB skulle kunna utvidga BIBSAM-konsortiets verksamhet till att omfatta även kommunala bibliotek landade i samma slutsats och är ett av skälen till att KB stöder Litteraturutredningens förslag i sin helhet.¹⁰

Att KB ställer sig bakom den av Litteraturutredningen föreslagna arbetsfördelningen genomlyser också förstudien, i så måtto att den inte kommer att föreslå något nytt kring affärsmodeller och ersättningsnivåer på detaljerad nivå för redan digitaliserad, allmänutgiven litteratur vars kommersiella upphovsrätt fortfarande ligger hos förlag.¹¹ För denna materialsfär baseras istället kommande resonemang på tanken om att folkbiblioteken på ett eller ett par års sikt kommer att behöva ta ställning till ett eller flera ytterligare erbjudanden, som resultat av ett förändrat landskap i distributörsledet.¹² Däremot går det inte att särskilja teknik och underliggande affärsmodell helt och hållet. Nuvarande modeller både i Sverige och internationellt kommer därför att diskuteras med avsikt att ge bakgrund och skönja tendenser av vikt inför konceptdiskussionen i avsnitt 3 och 4. Andra materialsfärer med mindre kommersiell prägel – ännu ej digitaliserad litteratur med andra möjliga avtalsparter än förlag, Open Access och upphovsrättsligt fri litteratur till exempel – kommer inkluderas inom ramen för mer övergripande riktningar.

KB kommer att under 2013 genomföra en omfattande omorganisation med genomförandefas under perioden februari–oktober. Ett av organisationsöversynens

8 SOU (2012:65, 416 ff).

9 SOU (2012:65, 419).

10 Niklasson (2012:20). En arbetsfördelning av det slaget ställer höga krav på samarbetet mellan KB och SKL. Ett arbete med avsikt att identifiera samarbetsformer inleddes i slutet av februari, av två skäl. Dels att KB, som Litteraturutredningen också rekommenderar, gärna bidrar med erfarenhet och kunskap i SKL:s inledande faser och dels för att en sådan arbetsfördelning på sikt ska fungera framgångsrikt sannolikt kräver olika former av utbyte mellan avtals- och teknikorganisationerna.

11 Det finns mycket skrivet om affärsmodeller och ersättningsnivåer gällande e-böcker och folkbibliotek. Till de bättre översiktarna i en svensk kontext hör Konstenius m. fl. (2011). IFLA lät tidigare i år publicera en oerhört läsvärd rapport (en s. k. ”thinkpiece”) i ämnet, som fungerade som diskussionsunderlag till ett expertmöte IFLA anordnade i november 2012. Till rapporten hör en omfattande översikt av olika modeller för tillgång till digitalt innehåll (ur ett framför allt amerikanskt perspektiv). Se Civic Agenda (2013a) och (2013b).

12 Det förändrade distributörslandskapet diskuteras i avsnitt 2.2.2.

uttalade fokusområden är IT-verksamheten och dess styrning, där målet är att koncentrera all IT-verksamhet myndigheten bedriver till en central avdelning istället för de enheter som finns ute på flera avdelningar idag. De exakta formerna för IT-avdelningens verksamhet i form av arbetsprocesser och enhetsstruktur kommer att växa fram under genomförandefasen innan den nya organisationen sjösätts i oktober, vilket medför att förstudien följer direktivens uppmaning om att ”presentera ett eller flera koncept kring en nationell teknisk infrastruktur” utan att utöver det även presentera färdiga projektplaner för respektive föreslagen åtgärd inom idag existerande system. Bakgrunden till omorganisationen, att effektivisera verksamheten i stort, är också bra att ha med sig under läsningen.

Hittills har författaren varit noga med att genomgående skriva ut *folkbibliotek* (även om ett citat talar om ”det allmänna biblioteksväsendet”). En stor anledning till det är givetvis att diskussionen rörande folkbibliotekens tillgång till e-böcker för utlåning i hög grad föranlett initiativet till den här undersökningen.¹³ Det finns dock goda skäl att i det här sammanhanget lyfta fram att samma grundläggande teknik kan anpassas till att svara mot även andra bibliotekstypers behov. Inte minst universitets- och högskolebiblioteken kan tänkas vara hjälpta av en centraliserad och väl integrerad distributionsplattform för spridning av lärosätenas egna publikationer och dokument, både till andra lärosäten och till allmänheten via folkbiblioteken. Naturligtvis varierar behoven efter bibliotekstyp, men en grundläggande distributionsplattform utvecklad främst med folkbibliotekens bästa för ögonen skulle i förlängningen genom vidareutvecklingsprojekt kunna anpassas även till andra bibliotekstypers behov. I det nedanstående kommer termen bibliotek användas omväxlande med folkbibliotek, förutom i de fall där andra eller fler bibliotekstyper diskuteras parallellt och prefixen alltså behövs.

1.3 Frågeställning

Förstudien avser besvara följande frågor:

- Vilken skepnad skulle ett koncept för en sammanhållen teknisk infrastruktur för tillgängliggörande och distribution av e-böcker på folkbiblioteken (och i förlängningen även andra bibliotekstyper) kunna anta?
- Skulle ett sådant sammanhållet koncept kunna delas upp i mindre sektioner beroende av funktion, materialsfär och rörelse i omvärlden?

¹³ Begreppet 'e-bok' är svårdefinierat. På olika håll förekommer diskussioner om e-bokens väsen. Istället för att förmedla innehållet via behållare (i Sverige och stora delar av världen i dagsläget huvudsakligen via formatet epub) föreslås andra hemvister. E-böcker direkt på webben och e-böcker som APl:er är två exempel. Följande undersökning avser varken att definiera begreppet 'e-bok' eller diskutera huruvida det är relevant att tala i termer av utlåning i samband med digitala filer. Om inte annat anges avser begreppet en allmänutgiven icke-periodisk skrift av ett visst omfång som av en utgivare (förlag, bibliotek eller andra aktörer) presenterats i form av en epub-fil.

- Hur mycket kommer en sammanhållen teknisk infrastruktur uppskattningsvis att kosta för utveckling och drift (utöver redan planerad utveckling att använda som bas)?

1.4 Metod

Efter att ha urskiljt distributionskedjan mellan författare och låntagare enligt dagens Elib-modell arbetades en skiss över alternativ distributionskedja för e-boksutlåning fram utifrån ett par antaganden.¹⁴ Denna skiss användes som underlag för en kartläggningsworkshop i syfte att identifiera nyckelområden och frågor för vidare undersökning.¹⁵ De identifierade frågorna delades upp i fyra grova huvudområden med arbetsnamnen nationellt lånekort, postflöde/API, affärsmodeller/finansiering och licenser/avtal.¹⁶ Ursprungstanken var att bilda flera arbetsgrupper för varje område. Då de två senare givet ovan angivna avgränsningar delvis hamnade utanför förstudiens räckvidd skapades istället tre grupper i och med att området licenser/avtal i enlighet med Litteraturutredningens föreslagna arbetsfördelning bedömdes som rimligare att behandlas i samarbete med SKL.¹⁷ Utöver dessa, med ett par undantag huvudsakligen KB-interna, arbetsgrupper har även möten med externa aktörer som på olika sätt verkar på inom ramen för förstudiens räckvidd ägt rum. Dessa har på olika sätt influerat arbetets riktning förda resonemang och anges i den mån sammanhanget kräver hänvisning.

¹⁴ Se avsnitt 3 för presentation och diskussion kring dessa antaganden.

¹⁵ Se avsnitt 6.1.1 för deltagarförteckning.

¹⁶ Se avsnitt 6.1.2–6.1.4 för deltagarförteckningar. Nationellt lånekort-gruppens namn kom till efter ett begrepp som man på Libris-avdelningen fram till den punkten använt när frågan om e-boksutlån på folkbibliotek diskuterats internt och ska i det här sammanhanget inte nödvändigtvis tolkas som indikativt på ett bibliotek.se med nationella licenser. Gruppens huvudsakliga områden var låntagarautentisering, kryptering av låntagarstatistik och framtagning av lånestatistik.

¹⁷ Deltagarlista för mötet med avsikt att ta fram samsamarbetsformer mellan KB och SKL hittas under 6.1.5. Se även fotnot 10.

2. Bakgrund

Följande avsnitt ger en översiktlig bild över både internationella och inhemska villkor kring bibliotekens utlåning av e-böcker via folkbiblioteken. Avsnittet kan ses som bakgrund inför avsnitt 3 och 4 där ett koncept för en sammanhållen teknisk infrastruktur för e-boksdistribution problematiseras.

2.1 Internationell utblick

Idén om ett sammanhållet regionalt eller nationellt system för e-boksutlåning, som svar på folkbibliotekens utmaning att tillhandahålla allmänutgivna e-böcker till sina låntagare, har prövats på ett par olika ställen runt om i världen. Det följande avser att med ett par nedslag ge en fingervisning om att en sådan grundläggande idé kan leda till lösningar av olika slag. Men också att dessa ställs inför liknande utmaningar, vilket kan ge upphov till slutsatser och andra lärdomar med bäring på en svensk kontext.

Som ett första kortare exempel bör Norge nämnas tack vare det norska nationalbibliotekets ambitiösa tillgängliggörandesatsning, även om den egentligen inte har någon bäring på folkbibliotekens situation. Norska nationalbiblioteket (nedan NB) slöt ett avtal med rättighetshavarorganisationen Kopinor om en storskalig digitalisering i syfte att tillgängliggöra alla norska böcker som givits ut fram till år 2000.¹⁸ Upphovsrättsligt fri litteratur kan laddas ned som pdf, medan den upphovsrättsligt skyddade bara kan läsas på skärm via webbläsare från norska ip-nummer. I korthet går modellen ut på att NB står för digitaliseringskostnaderna och utöver det betalar en avgift per digitaliserad sida. Dessa fulltextindexeras och det finns planer på att möjliggöra att även en googlesökning listar passager ur de digitaliserade böckerna. Rättighetshavarna får avtala om tillgång till de digitaliserade filerna. Enligt norsk lag och upphovsrättsliga konventioner har rättighetshavarna möjlighet att dra tillbaka enskilda titlar – den så kallade opt-outen. Satsningen är berömvärd på många sätt, inte minst när det gäller den upphovsrättsligt fria litteraturen, men väcker också en del frågor om långsiktighet gällande den upphovsrättsligt skyddade. Någon av avtalsparterna kan när efter att det ursprungliga avtalet löpt ut välja att helt avsluta det – det kan alltså bli tal om ett tillgängliggörande över ett par år. Därmed inte sagt att det skulle behöva bli så. En av rättighetshavarorganisationerna, Grafill, hänvisar till en användarundersökning som visar att antalet användare som är motiverade att köpa den fysiska boken efter att ha bläddrat i den på Bokhylla.no är fler än de som inte önskar köpa den.

¹⁸ Ericsson (2012).

Användarundersökningen är inte offentlig, men det vore intressant att se andelen som faktiskt köper boken efter att ha upptäckt den via NB:s gränssnitt. En liknande satsning i Sverige är i dagsläget inte realistisk, inte minst sett till kostnadsbilden. Denna är värd att sätta i relation till långsiktighet – det skulle sannolikt inte gå att få till en liknande överenskommelse i Sverige utan de eftergifter sett till både användarupplevelse och titeltillgång över tid man behövt göra i Norge.

Det närmaste exemplet i folkbibliotekssammanhang hittar vi i grannlandet Danmark genom projektet Ereolen. Syftet med projektet var att etablera en nationell e-bokstjänst för folkbibliotekens låntagare, där e-boksåtkomsten erbjöds via såväl ett centralt gränssnitt (ereolen.dk) som det deltagande folkbibliotekets egen katalog. Biblioteken formade ett konsortium med frivilligt deltagande som tillsammans med representanter ur förlagsledet tog fram utlåningsvillkoren. Precis som i Sverige under nuvarande Elib-modell tilläts under prövoåret ett obegränsat antal samtidiga användare, men det fanns också väsentliga skillnader. Bibliotekens ersättning per utlån sjönk både med antalet utlån och titelns ålder, vilket gjorde att kostnaden för utlån varierade mellan 18,50 DKK (lån 1–70 000 för titlar utgivna det senaste året) och 13 DKK (lån 145 001 och framåt för titlar äldre än ett år) med ett par trappsteg däremellan. En annan viktig skillnad var att förlagen ålade sig att tillgängliggöra hela sin katalog, vilket gjorde att de deltagande biblioteken kunde erbjuda sina låntagare samtliga böcker (från deltagande förlag) som fanns tillgängliga via bokhandeln. Man redovisade dessutom en köp-knapp, som aktiverades först efter att man konstaterat att länken till förlagens kanal för direktförsäljning var laglig.¹⁹

Under försöksåret fram till 1 november 2012 erbjöds danska låntagare e-böcker från en majoritet av de danska förlagen inklusive de två största, Gyldendal och Lindhardt og Ringhof (som även deltog i framtagandet av utlåningsvillkoren). I mitten av oktober förra året lät man från Ereolens sida meddela att förhandlingarna med förlagen avslutats utan att parterna lyckats komma överens om något nytt avtal. Det innebar att antalet tillgängliga titlar över en natt sjönk från 4100 till 1700. Antalet utlån i november var 35 procent färre än månaden innan, försöksperiodens sista. Utlåningsminskningen förklaras delvis av oktober månads rekordhög antal utlån, då låntagare tros ha velat passa på medan tid ännu var. November månads utlån via Ereolen stod sig dock väl jämfört med genomsnittet för 2012, och talen för 2013 tyder på att utlåningstalen återigen är stigande. Utslaget i antal utlån per dag ligger februari 2013 fortfarande en bit under rekordnoteringen för oktober 2012, men väl i nivå med maj 2012.²⁰ Av utlåningsstatistiken drar de ansvariga

¹⁹ Huvuddragen i Ereolens grundvillkor är hämtade från Fristed (2011) samt från studiebesök i Århus 120824. Se Djurberg (2012) angående köp-knappen.

²⁰ Se Netbib (2013) för aktuell statistik. Siffrorna för mars tyder möjligen på att den försiktiga ökningen i antal lån/dag man kunde se i

slutsatsen att det digitala bibliotekets låntagare i huvudsak beter sig som det fysiska bibliotekets: man lånar vad som finns tillgängligt.²¹

De större danska förlag som drivit licensmodellen i amerikansk tappning hårdast under fjolårets förhandlingar valde att lansera ett alternativ till Ereolen, kallat Ebib.²² Där erbjuds biblioteken att köpa enanvändarlicenser som nollställs efter fyra utlån där en licens för en ny bok kan kosta upp emot 180 DKK, vilket skulle innebära en ungefärlig tredubbling av kostnaden per utlån enligt tidigare överenskommelse via Ereolen.²³ Nackdelarna är förstås priset och begränsningen i antalet samtidiga användare. Men man kan se att de danska biblioteken överhuvudtaget erbjuds titlarna och själva kan utföra ett aktivt val att inte köpa in dessa som en fördel – förlagen hade ju kunnat avstå från att starta Ebib. Erbjudandet verkar åtminstone inte hittills på bred front ha omfamnats av de danska folkbiblioteken då flera kommuner, bland dessa Köpenhamn och Århus, bojkottar lösningen.²⁴

Den amerikanska e-boksmarknaden omfattar i september 2012 omkring 20 procent av de allmänutgivande förlagens totala försäljning – den högsta andelen i något land. Närmast efter kommer Storbritannien där motsvarande andel första halvåret 2012 är 12,9 procent.²⁵ Samtidigt är amerikanska (sett till kulturell tillhörighet snarare än till ägarförhållanden) förlag närmast ökända för sin återhållsamma inställning inför att ge bibliotek åtkomst till deras titlar för utlåning, men senare tids utveckling skulle möjligen kunna tyda på en viss uppluckring.²⁶

Idag är bara ett av de traditionella så kallade Big 6-förlagen som konsekvent förvägrar biblioteken tillgång till sin katalog, medan resten antingen erbjuder samtliga bibliotek tillgång till samtliga titlar eller är inblandade i pilotprojekt av olika slag.²⁷ Givet att det är möjligt att prata om en ökad vilja bland amerikanska förlag att ge biblioteken tillgång till e-böcker existerar samtidigt ur

januari och februari har mattats av något då mars månad befinner sig knappt under januarinivån.

21 Bech-Danielsen (2012).

22 Med licensmodellen avses härvidlag det erbjudande om enanvändarlicens som blivit synonymt med den amerikanska distributören Overdrive. Se Konstenius m fl (2011:14) för svensk sammanfattning av modellen, Boehret (2011) för slutanvändarperspektiv av modellen och IFLA (2012:7) och Civic Agenda (2013a:8f) för diskussion kring ägande och licensiering ur ett biblioteksperspektiv. Ebib.dk vilar på samma back end-lösning som Ereolen varför uppstarten gick relativt fort.

23 Brovall (2013).

24 Lund (2013).

25 Wischenbart (2013).

26 Sett ur förlagsögon vore det enkelt att dra slutsatsen att förlagens restriktiva hållning är vad som möjliggjort den stora konsumentmarknaden för e-böcker. Man kan förstås spekulera i hur den kommersiella marknaden hade sett ut om amerikanska bibliotek 2007 hade haft en Elib-modell på plats utan karens, men vad som närmast är att betrakta som den allmänna uppfattningen om den amerikanska e-boksmarknaden är att den drivits av Amazon genom företagets subventionerade priser på såväl hårdvaran Kindle som innehållet i form av e-böcker.

27 Civic Agenda (2013b:1–2). Simon & Schuster väljer att fortfarande neka biblioteken tillgång. Termen Big 6-förlag tar inte hänsyn till Bertelsmann och Pearsons beslut att låta sina allmänutgivande divisioner, Random House respektive Penguin, gå samman (vilket skulle leda till att termen Big 5 vore mer passande). Samtliga pilotprojekt erbjuder tillgång till samtliga förlagens titlar, förutom Penguins via folkbiblioteken i New York (New York Public Library och Brooklyn Public Library) där nya titlar erbjuds sex månader efter publiceringsdatum. I sammanhanget bör det också nämnas att de olika piloterna är tidsbegränsade försök som inte nödvändigtvis kommer att förlängas eller erbjudas fler bibliotek.

bibliotekssynvinkel andra, mer negativa trender.²⁸ Prisutvecklingen är ett exempel. I mars förra året höjde Random House sina e-bokspriser med upp till 300 procent per titel under enanvändarlicens, och i oktober följde Hachette efter genom att höja sina priser med i genomsnitt 220 procent – i det senare fallet erbjöds heller inte titlar utgivna efter april 2010 på bred front.²⁹ Något som nyanserar den positiva trenden om ökad tillgång ovan är statistik från Douglas County Libraries (DCL): i januari 2013 var bara 4 av de 15 mest utlånade fysiska böckerna tillgängliga för utlåning som e-bok via DCL, som dessutom i tre av är fallen omkring 6-7 gånger dyrare för biblioteken att köpa in jämfört med priset slutkonsumenten erbjuds.³⁰ I den tryckta världen kan man erbjuda låntagaren titlarna till ett inköpspris som i princip överensstämmer med slutkonsumentpriset. Det medför, i det här begränsade ögonblickssammanhanget, att biblioteken betalar omkring 5 gånger mer för samma innehåll i digital form.³¹ Att den digitala världen inte försöker efterlikna den tryckta även i det här avseendet brukar av förlagen förklaras med att de digitala kopiorna inte slits med användningen på samma sätt som fysiska böcker. En intressant fråga är huruvida vilket antal titlar som kommer upp i de cirkulationstal som krävs för att motivera inköp enligt den här modellen – bibliotekens gallring av fysiska böcker är inte bara ett resultat av böckernas skick.

Det finns en del intressanta idéer i den amerikanska folkbiblioteksvärlden kring hur utmaningen om tillgång av e-böcker ska bemötas. Just DCL (som folkbiblioteksrepresentant i organet för bibliotekssamarbete, Evoke i Colorado) brukar i amerikansk kontext lyftas fram som ett framgångsrikt exempel, som dessutom har inspirerat andra regioner att arbeta på liknande sätt.³² Vad utmärker DCL är särskilt två saker, där det andra är en förutsättning för det ena. Det ena är att man valt att förhandla med förlag direkt, och därmed kringgår distributörer som Overdrive och 3M vars helhetslösningar andra folkbibliotek i större utsträckning är beroende av. Det andra är att man erbjuder förlagen att lagra e-boksfilerna på bibliotekets ACS-server.³³ De större förlagen distribuerar fortfarande sitt material via existerande distributörer men DCL har varit framgångsrika i att sluta avtal med mindre, oberoende förlag och kunde i maj 2012 redovisa avtal med 14 sådana som

28 3M Cloud Librarys Collection Development Manager Heather McCormack sa att hon såg frågan om bibliotekens tillgång till förlagens kataloger som i princip löst under ett seminarium på NISO:s konferens The E-Book Renaissance pt. II: Challenges and Opportunities.

29 Dawson (2012).

30 Douglas County Libraries (2013).

31 Statistiken i Douglas County Libraries (2013) utgår från de femton mest utlånade fysiska titlarna under januari 2013.

32 Se t ex Massachusetts Board of Library Commissioners (2012).

33 Evoke (u.å.). DCL erbjuder förlagen DRM via Adobe Content Server, en industristandard även svenska bibliotek använder för DRM-funktionalitet via Elib. Man har även en MySQL-server för lagring av upphovsrättsligt fritt/creative commons-licenserat material för fri spridning. När tjänsten lanserades i februari 2012 erbjöd man även HTML5-baserade appar för Android och IOS, en rekommendationsmotor samt köplänkar. Discovery-lagret/front end-gränssnittet VuFind är open source-licenserat, vilket även ACS-integrationen är.

tillsammans representerade omkring 800 imprint.³⁴ Bibliotekschefen för DCL, Jamie LaRue, anger i huvudsak tre problem för biblioteken att förlita sig helt på helhetslösningar från tredjepartsaktörer som skäl till initiativet: att inte äga inköpta titlar, ökade kostnader för inköp och förvirrande upplevelser för slutanvändaren. Att få tillgång till eller rent av äga de inköpta filerna är i en amerikansk kontext av stor vikt dels av långsiktighets- och bevarandeskäl men också för integration av poster med nedladdningslänkar i den egna katalogen. Enligt Overdrives avtal skulle DCL inte längre ha tillgång till köpta titlar om avtalet skulle hävas, och låntagaren slussas över till Overdrives gränssnitt när det blir dags för själva lånet. När infrastrukturen var på plats och man konstaterade att man ägde hela distributionskedjan mellan författare och låntagare, insåg man att man skulle kunna förhandla även med agenter och författare om förlagen fortsatt skulle vända dem ryggen, och alltså i allt väsentligt själva fylla förlagsfunktionen.³⁵ Då DCL:s användare efterfrågar titlar som inte omfattas av DCL:s egna avtal fortsätter de samtidigt att köpa in dessa från både Overdrive och 3M som ett komplement till sin alternativa modell.

Det potentiellt omvälvande i tanken om biblioteket som förlag förstärks av två statistiska konstateranden: omkring 50 procent av låntagarna som upptäckt en författare via biblioteken köpte vid ett senare tillfälle en annan bok av samma författare (1) och 80 procent av den fysiska utlåningen är ett resultat av olika slags exponering i rummet, och bara 20 procent av katalogsökningar (2).³⁶ Om det digitala landskapet i grunden har förändrat den genomsnittlige amerikanens läsvanor, verkar själva processerna kring utgivning stå på tur.³⁷ Självpublicerade författare började under förra året dyka upp på topplistorna i allt högre antal, något som gjort att förlagen börjat experimentera med sina affärsmodeller och erbjudanden gentemot författare.³⁸ Även om biblioteken inte själva agerar förlag i någon större skala (åtminstone ännu) för självpubliceringstrenden med sig nya aktörer som kan sälja e-böcker i stora volymer. Ett exempel är Smashwords, som via tjänsten Library Direct säljer e-böcker i bulk till DCL, Califa (ett kaliforniskt bibliotekskooperativ) och Internet Archives tjänst Open Library.³⁹

Sammanställningen ovan pekar på ett par allmänna omständigheter som kan vara bra att ha med sig inför fortsättningen. En sådan är att det lokala bibliotekets redaktionella insats genom att lyfta särskilda titlar redan verkar, eller åtminstone

34 Evoke (u.å.b).

35 LaRue (2012). LaRues text skrevs innan Random Houses och Hachettes betydande prishöjningar.

36 LaRue (2012). LaRue är i texten övertygad om att det går att överföra till även det digitala rummet. Uppgiften om att 50 procent av låntagarna köper en bok av en författare de upptäckt på biblioteket härstammar inte från DCL:s statistik, utan texten hänvisar till ett uttalande av *Library Journals* chefredaktör Rebecca Miller.

37 Rainie m. fl. (2012).

38 Se Alter (2013) för ett ingående exempel på framgångsrika självpublicerande författare under 2012. Se Shatzkin (2012) för ingående diskussion om hur förlagen väljer att bemöta självutgivningstrenden.

39 Enis (2012). Man kan möjligen ana en förändrad inställning gentemot fenomenet självutgivning i att Smashwords på sin förstasida deklarerar "Discover great ebooks from indie [min kurs.] authors and publishers!". Smashwords (2013).

potentiellt kan, spela en oerhört stor roll i fråga om vilka titlar en låntagare även i det digitala biblioteket så att säga får med sig hem. Det har vi i det kommande anledning att återkomma till, men vi kan redan här peka på att en möjlighet till redaktionellt arbete på folkbibliotekens webbplatser kan vara av stor betydelse för att bredda antalet titlar som läses. Det väcker också en intressant fråga: ska biblioteken betala dyra pengar för att ge låntagarna tillgång till den allra mest aktuella och kommersiellt gångbara litteraturen, om även äldre eller smalare litteratur intresserar låntagarna, givet att den lyfts fram? Biblioteken bör naturligtvis ges (och själva aktivt arbeta mot) en position där man kan garantera fri tillgång till information och litteratur, men det kan också vara bra att komma ihåg att det finns andra vägar att utforska, som på sikt kan förbättra bibliotekens förhandlingsposition.

En andra omständighet som är värd att kommentera är förlagens hållning. Det är kanske inte särskilt överraskande att både de danska och amerikanska allmänutgivande förlagen i allmänhet agerar försiktigt när det kommer till e-boksutlåning. Mer överraskande är möjligen att den inställningen verkar vara det enda som förenar dem: ovan har bara i korthet nämnt ett par modeller i två länder diskuterats, och av det stora antal erbjudanden och modeller som existerar är det lätt att dra slutsatsen att det inte finns en enda generell och tydlig förlagshållning i frågan, ens i samma land. Att det existerar en spricka mellan biblioteks- och förlagsvärldarna i den här frågan får anses som vederlagt, men att försöka ena alla olika viljor på båda sidor bordet i en och samma modell är kanske inte den allra framkomligaste av vägar. En annan väg vore kanske att under en period både möjliggöra och underlätta administrationen av ett flertal, samtidiga modeller.

2.2 Svenska förhållanden

Man kan av de olika samtal om alternativ till dagens Elib-modell mellan biblioteks- och förlagsrepresentanter konstatera att i Sverige finns någon enighet kring en ny, bred överenskommelse. Konturerna för en sådan kommer heller inte i det följande att presenteras – snarare kommer ett par konsekvenser av nuvarande modell att skärskådas utifrån de internationella tendenser som diskuterats ovan. I förlängningen därav presenteras en möjlig framtida utveckling av e-boksmarknaden för biblioteksutlåning av e-böcker i ett par steg, oberoende av KB:s eventuella inblandning.

2.2.1 Fram till idag

Detaljerna kring nuvarande Elib-modell är välkända: folkbiblioteken erbjuder fri tillgång till Elibs katalog av e-böcker och betalar en avgift på omkring 20 kronor per utlån. Det finns ingen gräns för antalet samtidiga användare av en och samma

titel, vilket innebär att ett folkbiblioteks samtliga låntagare i princip skulle kunna låna samma e-bokstitel samtidigt. Förra året fick de så kallade karenserna stor uppmärksamhet då ett par förlag valde att systematiskt dröja ett par månader med att släppa titlar till biblioteksutlåning. Vad som kommit lite i skymundan är att många förlag undanhöll titlar även innan. Ser man till Elibs totala utbud ligger andelen titlar som är tillgängliga för utlån på bibliotek på omkring 70–75 procent både före och efter införandet av karens.⁴⁰

Själva utlåningen kan i de flesta fall ske på två sätt. Låntagaren kan sköta hela lånet direkt från Elibs sajt och ange kommundillhörighet genom att välja bibliotek i en lista, eller så kan låntagaren gå via bibliotekets katalog och i likhet med amerikanska låntagares erfarenhet slussas vidare till Elibs sajt. I dagsläget är det ett fåtal svenska folkbibliotek som via API-integration med Elib kan tillgodose hela lånecykeln via sin egen webbplats. Enligt uppgift från Stockholms stadsbibliotek (SSB), fördelas utlåningen ganska jämnt över Elibs gränssnitt och det egna, med viss slagsida åt det senare. Det är intressant att dröja lite vid en jämförelse av vilka titlar som lånas ut via de båda kanalerna. Ett intressant exempel är årets Stockholm läser-bok, Lena Anderssons *Var det bra så?* För att tillgodose efterfrågan köpte SSB in närmare 500 fysiska exemplar på ett bräde. Dessa har i år (fram till 19 mars) lånats ut 1077 gånger. Som e-bok via Elibs gränssnitt, där den inte beretts någon större plats, har den lånats ut 19 gånger. Via biblioteket.se, där man arbetat aktivt med marknadsföring, är antal utlån istället 106.⁴¹ Exemplet visar att bibliotekets egna redaktionella insats även i Sverige spelar stor roll för vilka böcker som lånas ut, och att det lokala folkbiblioteket fungerar som läsfrämjande litteraturförmedlare även i den digitala världen.

Det finns både för- och nackdelar med Elibs modell, ur såväl förlags- som bibliotekssynpunkt. Till de huvudsakliga biblioteksargumenten mot modellen hör att man inte har kontroll över sitt eget utbud, att förlagen när som helst kan dra tillbaka en bok från utlåning. Vidare framför bibliotekssidan svårigheterna med att budgetera för e-utlåningens kostnader då en avgift betalas per utlån som i rena tal på förhand kan vara svåra att uppskatta. Det har lett till att man på en del håll infört olika former av begränsningar, ofta i antal utlån per låntagare och tidsperiod.⁴² Sedan förra året innebär modellen också som det tidigare har nämnts att man inte har tillgång till många nytgivna titlar, vilket möjligen är ett av de mest akuta problemen med nuvarande modell – alla kommande diskussioner bör utgå från att biblioteken åtminstone

40 Möte med Daniel Andersson och Mikael Petrén på SSB:s virtuella enhet 130319. Angivelsen inkluderar även e-ljudböcker. Detta innebär förstås inte att nytgivna e-böcker inte drogs tillbaka eller undanhölls – men att nettoeffekten inte förändrades nämnvärt. Faktorer som hämmar karens-effekten på utbudet kan vara backlist-projekt och att fler mindre förlags kataloger gjorts tillgängliga.

41 Möte med Daniel Andersson och Mikael Petrén 130319.

42 Se t ex Skagegård (2012) för exemplet Uppsala Stadsbibliotek.

ska ha möjlighet att välja att köpa in all allmänutgiven litteratur från publiceringsdatumet.⁴³

Men det finns också fördelar för biblioteken. En är förstås att biblioteken har en modell för att kostnadseffektivt möta användarnas efterfrågan. Dessutom är priset per utlån lågt om man jämför med den tryckta världens kostnader för inköp och hantering av fysiska exemplar – när Elib-modellen sjösattes beräknades ett fysiskt utlån kosta 38 kronor.⁴⁴ En sådan siffra inkluderar overheadkostnader för till exempel bibliotekslokaler och löner, medan tjugolappen ett utlån via Elib kostar bara täcker själva innehållsförmedlingen. Är det mot bakgrund av det dyrt för folkbiblioteken att låna ut e-böcker? Svaret är inte helt självklart. Jämför man e-böckernas andel av den totala mediebudgeten är det möjligt och kanske rent av sannolikt att kostnaden på många ställen överstiger deras andel av det totala antalet förmedlade lån alla kategorier. På så sätt är svaret ja, och det är sannolikt där frasen om att ”e-bokslån är dyra för biblioteken” har sitt ursprung.⁴⁵ Samtidigt kan det, särskilt i fallet med populära e-titlar med höga cirkulationstal under kort tid, finnas en poäng i att försöka uppskatta vad motsvarande cirkulation under samma tidsintervall hade kostat om man hade tillgodosett efterfrågan med bara fysiska böcker. Givet folkbibliotekens uppdrag ställs respektive bibliotek inför en kommande utmaning att identifiera idealjämvikten för inköp mellan tryckt och e för att bäst tillgodose samtliga av just sina låntagare.

Förlagen hävdar att Elib-modellen försvårar för den kommersiella e-boksmarknaden att ta fart, och motiverar införda karensar med att man inte vill vänja läsarna vid att e-böcker finns tillgängliga gratis via folkbiblioteken. Förhållandet mellan e-boksutlåning och e-boksförsäljning ger argumentet stöd, särskilt då senare års stora försäljningsökningar har utgått från låga nivåer.⁴⁶ Men är biblioteksutlåningen det enda skälet till den kommersiella e-boksmarknadens relativa litenhet? Johan Svedjedal, professor i litteraturvetenskap, särskilt litteratursociologi, kallar i en rapport från Svenska Förläggareföreningen den kommersiella e-boksmarknadens problem för välbekanta, och anger i korthet tre: den förhållandevis höga prisnivån, ingen dedikerad läsplatta med samma genomslag som Amazons Kindle i USA samt ett smalt titelutbud. Svedjedal påpekar vidare att biblioteken har haft betydelse för att sprida e-läsningen som företeelse, men att detta samtidigt riskerar att associera e-boksläsande med ”gratis, obegränsat och

43 Se Civic Agenda (2013:a, 5–6). Civic Agendas rapport diskuterar förtjänstfullt olika modeller för bibliotekstillgång utifrån Michael Gormans åtta biblioteksprinciper, där den sjunde är ”equity of access”, att biblioteken delvis syftar till att överbrygga sociala ojämlikheter genom att stå som garant för jämlik tillgång till information.

44 Se t ex Greiff (2010).

45 En googling på frasen ger 64 200 träffar (130311). Förstasidan listar ett flertal blogginlägg och tidningsartiklar vars rubriker är variationer på samma tema.

46 Se Facht för statistik fram till mars 2012. Facht (2012:235) diskuteras även i SOU (2012:65, s 229). Observera att statistiken bara utgår från Elib, och att den försäljning som sker via Publit alltså är exkluderad.

karensfritt”.⁴⁷ Den höga prisnivån brukar härledas av att e-böcker har en momsats på 25 procent istället för de 6 procent som gäller för den tryckta världen, men det är heller inte hela sanningen. En jämförelse vid virtuella enheten på Stockholms stadsbibliotek som gjordes i mars 2013 gjorde gällande att e-böckerna i genomsnitt var ungefär 40 procent dyrare än motsvarande titel i pocketformat efter korrigering för momsskillnad.⁴⁸ Svedjedal kallar förlagens inställning för ambivalent och beskriver e-bokssatsningar hittills som halvhjärtade, något som alltså även kan sägas avspeglas i satta f-priser, men fortsätter med ett resonemang om att inte heller svenska förlag talar med en gemensam röst – på ena sidan av skalan finns de stora förlagen (Svedjedal pekar ut Bonnierförlagen, Norstedts och Piratförlaget, alla med ägarintressen i Elib), på den andra egenutgivarna.⁴⁹ Ytterligare ett exempel är Ordfront, som länge valt att stå utanför Elib och i förlängningen därav även e-boksutlåning, men som nyligen tecknade ett avtal med SSB.⁵⁰

2.2.2 2013 och framåt?

Hur kommer landskapet för e-boksutlåning av allmänlitteratur se ut framöver? Vi hittar delar av svaret i hur föregående avsnitt avslutades. SSB och Ordfronts avtal möjliggörs av en gemensam vilja av att hitta framkomliga vägar vid sidan av nuvarande kretslopp, något som möjliggörs av att utlåningen sker via Publit.⁵¹ I och med att distributören Publit även aviserat ett samarbete med systemleverantören Axiell som syftar till att möjliggöra distribution av e-böcker till fler folkbibliotek än SSB, kommer alltså biblioteken inom en överskådlig framtid att erbjudas fler alternativ än idag.⁵²

Det finns även andra aktörer som aviserat intresse om att ge sig in på marknaden för e-boksdistribution. Då det kan vara svårt att både skilja rykten från verkliga avsikter och avgöra hur stor del av aktörers planer som är offentligt aviserade är det bättre att kortfattat beskriva en framtida riktning utan att ange aktörer vid namn, särskilt som det senare inte heller är nödvändigt för att riktningen ska fungera som analysverktyg. Nedan följer ett scenario som försöker antyda hur landskapet kan komma att förändras över tid oberoende av KB:s inblandning.

- Fas 1. Även om de längst gångna planer av olika skäl kan behöva dras in förefaller det sannolikt att dagens situation med Elib som enda distributör av e-böcker till bibliotek i större, närmast nationell, skala inte kommer att

47 Svedjedal (2012:40).

48 Möte med Daniel Andersson och Mikael Petrén 130319. Uträkningen baserades på de 10 mest utlånade vuxenböckerna på SSB under perioden januari–augusti 2012. E-bokspriserna är från Dito och pocketpriserna från Adlibris sådana de var 130306.

49 Svedjedal (2012:40–41). F-priset är kortast uttryckt återförsäljarledets inköpspris. F-pris plus återförsäljarens påslag är vad slutkonsumenten får betala.

50 Petrén (2012).

51 Eder (2012).

52 Schmidt (2012).

kvarstå särskilt länge till. I vilken takt förändringen kommer att ske är dock svårare att förutsäga. Även om den tekniska plattformen för distribution är färdigutvecklad behöver distributören sluta avtal med såväl rättighetshavare som bibliotek. Idag sker det enligt modellen ett bibliotek–ett avtal. Diskussioner på en mer övergripande nivå än så sker bakom lyckta dörrar, om alls i väntan på SKL:s arbete.

■ Fas 2. En distributörs räckvidd i antal bibliotek eller kommuner räknat kommer givet den avtalsliga situationen sannolikt att öka gradvis. Att en ytterligare distributör med en eller flera underliggande affärsmodeller gör entré kan alltså leda till ett landskap där medborgarnas e-boksutbud åtminstone under en period varierar med kommuntillhörigheten.⁵³ Man kan också föreställa sig att en ny aktör i distributörsledet aldrig når en punkt med full nationell räckvidd av det material de potentiellt skulle vara ensamma om att distribuera.

■ Fas 3. En eller potentiellt flera ytterligare aktörer gör efter hand entré på marknaden, vilket leder till en situation där biblioteken har en uppsjö av erbjudanden att ta ställning till. Dessa kan skilja sig åt i termer av erbjudet material, ersättningsmodeller samt teknisk lösning för integration i bibliotekets egen katalog, om sådan möjlighet över huvud taget erbjuds. En situation uppstår där folkbiblioteken efterfrågar både teknisk och avtalslig samordning att förenkla inköpen av e-böcker. En kommersiell ILS-aktör utvecklar en hubb som svarar mot dessa behov, vilket sannolikt ökar det enskilda folkbibliotekets systemleverantörsberoende.⁵⁴ Förhandling om ersättningsvillkor kan ske centralt via SKL, men beroende på hur lång tid arbetet med att få till en sådan organisation kan biblioteken även i ett sådant här skede sluta avtal på egen hand.

2.3 Sammanfattning

Såväl situationen i USA som utvecklingen i både Danmark och Sverige pekar på att oenigheten bland rättighetshavare kan leda till ett landskap där flera affärsmodeller existerar samtidigt. Det kan potentiellt vara väldigt bra även för biblioteken, om det i förlängningen medför att biblioteken åter kan göra ett aktivt inköpsval även av nytgivna e-böcker. En andra omständighet som verkar vara gemensam och som förmodligen inte ska underskattas är det lokala folkbibliotekets makt att via sin redaktionella insats på den egna webbplatsen styra vilka titlar låntagarna väljer

⁵³ Idag finns dock inget som hindrar en svensk medborgare från att skaffa ett lånekort även i kommuner där man inte är skriven.
⁵⁴ ILS står för Integrated Library System.

att låna. En tredje omständighet är tydligheten i att allmänutgivande förlag vill införa olika former av begränsningar på e-utlåningen via bibliotek, och att en sådan tröghet är prishöjningar. Oavsett om man väljer att betrakta Elibs erbjudande som billigt eller dyrt, kan man nog åtminstone inom biblioteksledet, men också bland somliga förlag, möjligen enas kring att ett av problemen med Elib-modellen inte är tjugolappen i sig, utan hur den fördelas.

3. Koncept för e-boksdistribution

Avsnittet är indelat i tre delar. Den första delen redovisar de delar av Libris-avdelningens nuvarande roadmap med direkt bäring på konceptskissen som redovisas i del två. I del tre förs en diskussion kring konceptskissen utifrån den möjliga riktning som skissades upp i avsnitt 2.2.2 strax ovanför samt redan planerad utveckling inom Libris-systemen under punkt 3.1. All diskussion i avsnitt 3 utgår från vad KB skulle kunna göra oberoende av andra aktörer, i praktiken alltså i frånvaro av central förhandlingsorganisation.

3.1 Nuvarande utveckling inom Libris

Inom Libris-avdelningen på KB har det sedan ett par år funnits både tankar och pågående projekt som på konceptnivå om inte tangerar så åtminstone tillåter den utstakade riktning som Litteraturutredningens slutbetänkande föreslår, uttryckt i andra termer och från ett annat perspektiv.

2010 undersöktes vid dåvarande enheten för Libris-systemen och databaslicenser huruvida en nationell databrunn kunde utvecklas i anslutning till Libris, där databrunn ska förstås som ett system med centralt lagrat metadata från flera olika leverantörer för olika typer av medier, såväl tryckta som olika former av elektroniska. Tanken med det centralt lagrade indexet var att möjliggöra både integrerad sökning och såväl export som import av metadata.⁵⁵

Ungefär samtidigt som förstudien om nationell databrunn började man inom KB tala om en nationell katalog som ett prioriterat område i diskussionerna kring myndighetens utökade uppdrag. I *Folkpost på tre sekunder!*, en KB-rapport från 2011 som redovisade resultaten av en behovskartläggning som gjorts bland folkbiblioteken angående nationell katalog, konstaterar man att målsättningen med en sådan är att den på sikt ska syfta till att ”omfatta samtliga medieresurser som tillgängliggörs via de offentligt finansierade biblioteken”.⁵⁶ Den studien syftade till att undersöka och beskriva hur folkbibliotekens bestånds- och bibliografiska data skulle kunna integreras i Libris som ett steg på vägen mot en nationell katalog.

De hänvisade studierna ovan utgör en bra grund för att förstå den rörelse som gett upphov till Libris nuvarande och kommande utveckling. Under 2013 utvecklas en ny katalog, ett nytt webbaserat katalogiseringsverktyg och nya kringssystem som tillsammans Q1 2014 helt ska ha ersatt det nuvarande systemet Voyager. Av intresse är kanske framför allt den nya katalogen, kallad LibrisXL. Den är baserad på tre underliggande komponenter: lagring (dokumentdatabas med stöd för obegränsat antal format), index (lagrade dokument fulltextindexeras för kontinuerligt

⁵⁵ Se Haapalainen m. fl. (2010).

⁵⁶ Kungl. biblioteket (2011:3).

förbättrad sökfunktion) och tripplestore (för att möjliggöra öppenhet genom länkad data behövs bearbetning och lagring i så kallade RDF-tripplar). LibrisXL kommer vidare att tillhandahålla ett flertal maskinläsbara gränssnitt, API:er, för att kunna integreras i lokala system.⁵⁷ Redan här kan man ana konturerna för en åtminstone delar av en nationell teknisk infrastruktur för e-boksdistribution, men för att uppnå full funktionalitet i enlighet med vad Litteraturutredningen föreslår krävs även ytterligare åtgärder inom ett par områden.

3.2 Konceptskiss

3.2.1 Konceptets förutsättningar

Litteraturutredningens förslag gällande att göra "litteratur i elektronisk form tillgänglig för förmedling via det allmänna biblioteksväsendet" använder bred definition av begreppet litteratur. Det mesta utrymmet ägnas åt den upphovsrättsligt fria litteraturen där man konstaterar att problematiken snarare kretsar kring tekniska och resursmässiga frågor än avtalsmässiga och juridiska. Men förslaget pekar också på möjligheten att "låta olika externa leverantörer tillhandahålla elektroniska filer kopplade till katalogposterna". Detta skulle också kunna "bidra till att bryta upp den dominans som en distributör av kommersiell elektronisk litteratur (Elib) har i dag och ge utrymme för flera konkurrerande distributörer".⁵⁸ Underförstått skulle detta innebära att fördelningen av tjugolappen enligt ovan skulle kunna ritas om för att på ett sätt bättre matcha distributörens tillförda värde. Vidare sätts förslagets rubrik som utgångspunkt – "möjligheter för folkbiblioteken att aktivt arbeta med e-böcker". Det medför att nedanstående resonemang förutsätter möjligheten att redaktionellt kurera ett bestånd på det lokala bibliotekets webbplats.

Kravspecifikationen för en nationell teknisk infrastruktur för e-boksdistribution behöver således inbegripa både upphovsrättsligt fri och upphovsrättsligt skyddad litteratur. Den upphovsrättsligt fria litteraturen skulle ensam via distribution under en öppen licens (förslagsvis CCO) inte kräva en utveckling av de tekniskt spridningsbegränsande åtgärder rättighetshavarnas önskar för den skyddade litteraturen.⁵⁹ Nedanstående konceptresonemang utgår från att infrastrukturen ska möjliggöra förmedling titlar från båda materialsfärerna.

Konceptets ramar beror också av ytterligare två omständigheter. Den ena är att

⁵⁷ Se Kadesjö (2013) för fullständig beskrivning av Libris-avdelningens road map samt bakomliggande uppdrag/syfte, värdegrund och strategi. API-integration möjliggör både integration i det lokala bibliotekets egen katalog och för andra aktörer att bygga tjänster av olika slag kring Libris data.

⁵⁸ SOU (2012:65, 420-421). Något som ligger utanför den här undersökningens ramar men som är viktig att ställa är hur ett upphandlingsförfarande skulle se ut utan central förhandlingsorganisation i ett landskap med flera distributörer med delvis överlappande utbud.

⁵⁹ Vanligen används termen DRM (Digital Rights Management). Se fotnot 33.

det idag saknas en central förhandlingsorganisation för bibliotekens räkning, även om en sådan visserligen är i vardande i SKL:s regi. Bristen på centrala ramavtal medför att resonemanget utgår från dagens situation där biblioteken förhandlar individuellt, vilket i sin tur får en rad konsekvenser. Nedanstående ska alltså läsas utifrån vad KB kan göra oberoende av andra aktörer. I avsnitt 4.1 förs en diskussion med utgångspunkt i att centrala avtal finns på plats. Den andra omständigheten har visserligen heller inte i skrivande stund den realiserats, men är ändå nödvändig för premissen i Litteraturutredningens förslag – att utrymme skapas för fler distributörer. I övrigt är resonemanget inte bundet av några restriktioner utan problematiseringen sker i avsnitt 3.3 och 4.

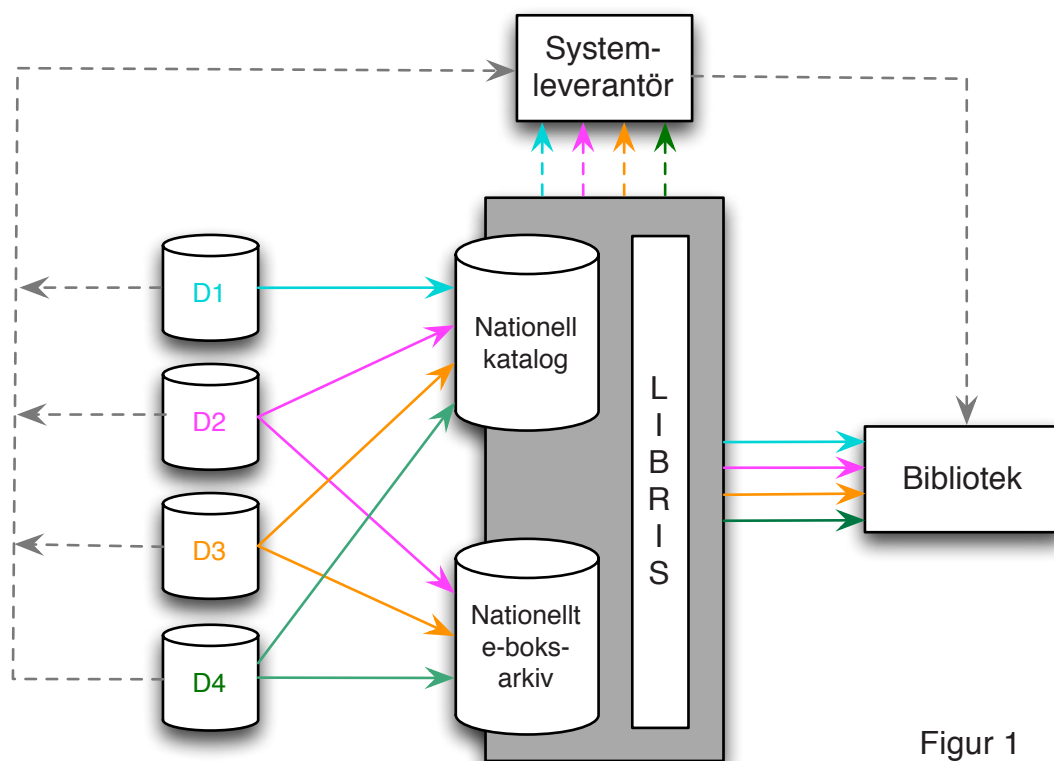
3.2.2 Skiss

En distributionskedja börjar med textens upphovsman och slutar med dess läsare. Om man antar att inget värde tillförs av de olika aktörerna längs med kedjan finns det inget som i en helt digital värld hindrar att författaren och läsaren hoppar över alla mellanhänder och gör affärer direkt med varandra. Det finns dock mycket värde att tillföra genom olika funktioner – textredigering, marknadsföring, produktion, distribution, upptäckt (via såväl rudimentär som berikad metadata, rekommendation eller redaktionell insats) för att nämna några. De här olika funktionerna har av hävd förknippats med olika traditionella aktörstyper, baserat på vilken funktion aktören erbjuder lösningar på i den tryckta världen. Övergången till ett helt digitalt läsande medför bland annat sänkta inträdeströsklar för att erbjuda lösningar för flera av de värdetillförande funktionerna – något som i sin tur luckrar upp gränserna mellan de traditionella aktörstyperna.

Figur 1 nedan bör förstås utifrån en sådan kontext. Till vänster hittar vi fyra olika distributörskategorier. Kategorierna representerar inte enskilda aktörer, utan för samman närliggande intressen och drivkrafter. Vad som förenar kategorierna är att samtliga är intresserade av att erbjuda hela eller delar av sitt titelutbud för biblioteksutlåning via Libris.⁶⁰

- D1 representerar aktörer vars stora titelutbud i huvudsak är upphovsrättsligt skyddat. Somliga aktörer vägrar ge tillgång till fulltext i syfte att förbättra sökindex, medan andra möjligen skulle kunna se fördelar med att få tillgång till centralt berikat metadata. Sannolikt lägst antal aktörer då nuvarande distributörer hör hit. Kräver DRM.
- Även D2 distribuerar övervägande upphovsrättsligt skyddat material. Titelutbudets storlek kan varieras men understiger inte ett genomsnittligt förlags katalog. Viljan att släppa ifrån sig fulltext för sökindex och/eller lagring

⁶⁰ Värt att poängtera i sammanhanget är att man inte bör se det som självklart att rättighetshavareledet unisont är intresserade av detta. Vad som är möjligt i Danmark och USA kan ske även i Sverige.

Figur 1

samt kravet på DRM kan variera med den enskilda aktören. Kan utgöras av ett förlag vilket höjer antalet aktörer.

- D3. Icke-kommersiell prägel på ett titelutbud av varierande storlek. Släpper gärna ifrån sig fulltexter både för sökindex och lagring men kan sakna systemstöd för att göra det i större skala. Exemplifieras av tjänster för redan digitaliserat upphovsrättsligt fritt material och myndigheter. Inga krav på DRM.
- D4. Självpublicerade individer och organisationer som inte vanligtvis ger ut skrifter av allmänintresse. Högst antal aktörer och varierande grad av både öppenhet och kunskap om och villkoren för e-boksutlåning leder till lägst samstämmighet vad gäller åsikter om DRM och fulltexttillgång. Ofta lågt antal titlar. Kan, men behöver inte nödvändigtvis, drivas av kommersiella intressen.

Ju högre antal enskilda aktörer inom en eller flera av kategorierna, desto högre blir behovet av förenklande åtgärder. Det i sin tur ökar rimligheten bakom tanken med centraliserande åtgärder för att underlätta e-boksutlåning via det allmänna biblioteksväsendet – på den här schematiska nivån finns ingen anledning att inte inkludera samtliga bibliotekstyper, i privat eller offentlig regi, då det går att föreställa sig att en eller flera typer framöver även kommer att agera som någon av distributörskategorierna.⁶¹

⁶¹ Som exempel kan Stockholms universitetsbibliotek nämnas, som under våren 2013 kommer att bli hemvist för Stockholm University Press, universitetets sammanslagna förlagsfunktioner. Distribution inom det egna universitetet är redan löst, men man

I mitten av figuren återfinns Libris. De två olika kärnen symboliserar två huvudsakliga funktioner, kallade nationell katalog och nationellt e-boksarkiv. Nationell katalog svarar huvudsakligen mot de förväntningar som återfinns inom kategorier D1 och D2, medan det nationella e-boksarkivet svarar mot de inom D3 och D4. Den principiella skiljelinjen går vid huruvida titelutbudet är upphovsrättsligt skyddat eller inte, även om det kan förekomma gränsöverskridande aktörer inom särskilt D2 och D4. Det innebär att den nationella katalogen i huvudsak kommer att fungera som en federerad databas och det nationella e-boksarkivet som lagringsplats med tydligt tillgängliggörandesyfte.

Längst till höger i figur 1 återfinns det lokala biblioteket, oavsett bibliotekstyp. I gränad ovankant illustreras hur biblioteket också kan välja att integrera med andra aktörer inom kategorin D1-D4, via systemleverantörer (pilarna från Libris till systemleverantören innebär att den senare vidare distribuerar de datamängder Libris tillhandahåller, till andra bibliotek). Skissen innebär en förenkling av verkligheten, men illustrerar också en poäng: utan någon central upphandlingsorganisation som med en röst för kommunernas talan är en nationell sammanhållen infrastruktur där Sveriges samtliga låntagare via ett gränssnitt kan välja att låna innehåll från samtliga medieleverantörer/distributörer inte i ett slag genomförbar, varför det är rimligare att i ett sådant sammanhang betrakta konceptet som ett erbjudande bland andra, riktat både mot bibliotek och distributörer.⁶²

3.3 Konsekvenser

Konceptet ovan utesluter en del funktionalitet som vore möjlig om det allmänna biblioteksväsendet samordnat sina behov och önskemål via en central förhandlingsorganisation. Till att börja med gör skissen ovan avkall på att vara ett sammanhållet system, och sätter snarare Libris i relation till antaganden om andra aktörers riktning och förutsätter att även kommersiella hubblösningar kommer att utvecklas parallellt, givet att utvecklingen på marknaden kommer att påminna om den som skisseras i avsnitt 2.2.2. Libris skulle i det sammanhanget fungera som ett komplement och förmodligen i huvudsak ta ansvar för den upphovsrättsligt fria materialsfären, genom att erbjuda fri skön- och facklitteratur, myndighetspublikationer och Open Access till de bibliotek som önskar detta. Däremot skulle det fortfarande gå att införliva titlar med kommersiell prägel även från kategori D2, inom vilken kanske främst oberoende aktörer i förlagsledet vore intresserade.⁶³ Dessa skulle kunna se ekonomiska fördelar av att kunna erbjuda

ser enligt uppgift från avdelningschef Anders Söderbäck Libris som en viktig distributionskanal bland flera, för att nå andra lärosäten men också till exempel folkbibliotek. Möte Anders Söderbäck 130228.

⁶² Det är heller inte säkert att ett gränssnitt heller vore önskvärt. Se diskussionen i avsnitt 2.2.3 samt 4.1.

⁶³ Detta skulle dock kräva att aktören inom D2 på egen hand avtalar om utlåningsvillkor med biblioteken individuellt.

titlar utan att behöva gå via någon av de andra distributörerna på marknaden. Ett annat incitament för aktörer inom D2 vore tillgång till ackumulerad data från Libris, både i form av anonymiserad lånestatistik och berikade metadataposter fria att använda i andra sammanhang.⁶⁴ Avtal kring ersättningsnivåer skulle slutas mellan förlaget och biblioteket i det här läget, vilket båda sidor skulle kunna gynnas av. Flera distributörer i sig skulle sannolikt leda till ökade intäkter för förlagsledet, samt möjligen också genomsnittligt sänkta kostnader för biblioteken, även om den effekten bäst skulle tas tillvara genom samordnad förhandling eftersom bibliotekssidan genom sådan aktivt deltar i framtagandet av villkoren snarare än att passivt ta ställning till ett erbjudande.

Att systemet utan central förhandlingsorganisation inte över en natt skulle bli ett sammanhållet, nationellt sådant innebär inte att det inte någon gång ändå – genom organisk tillväxt och potentiellt minskat antal hållningar på båda sidor förhandlingsbordet – ändå skulle *närma* sig en sådan status på längre sikt. En sådan utveckling är svår att överblicka, men man kan förmodligen ana att det inledningsvis möjligen skulle innebära att avstå från en del ur bibliotekssynvinkel positiva konsekvenser om ett aktivt beslut skulle utebli. Därför kommer även en mer ambitiös infrastruktur än vad som tecknats ovan att diskuteras i följande avsnitt.

⁶⁴ Det här väcker i förlängningen frågan huruvida Libris uppdrag inkluderar att konkurrera med kommersiella aktörer. Instruktionens "[KB ska] verka för utveckling och samordning av digitala tjänster och system inom biblioteksväsendet" tillåter utan egentlig problematisering detta. En vidareutveckling i stil med fulltextförmedling antas ligga i linje med både instruktionen och den roll Libris redan idag har på marknaden.

4. Alternativa vägar

I det nedanstående avser undersökningen föra en sammantagen diskussion kring två potentiella huvudspår för KB:s fortsatta arbete med utvecklingen av en nationell teknisk infrastruktur. När den här rapporten publiceras har regeringen via kulturdepartementet ännu inte tagit ställning till vare sig Litteraturutredningen eller remissinstansernas svar. Följande bör alltså inte förstås enbart som ett internt beslutsunderlag: även om samtliga alternativ går att tolka som harmonierande med nuvarande uppdrag, förefaller det sannolikt att KB skulle avstå från riktningen (/ -arna) under 4.1 om ett förtydligt uppdrag med bäring på den upphovsrättsligt skyddade litteraturen skulle utebli. Indelningen är i fallande ambitionsnivå: från två olika tolkningar av vad ett sammanhållet system skulle kunna innebära ned till fortsatt diskussion kring det icke-sammanhållna som tecknades i avsnitt 3.2.

4.1 Sammanhållet, nationellt system?

Ovanstående koncept har syftat till att skissa upp hur ett system för e-boksdistribution skulle kunna se ut under förutsättning att KB agerar självständigt utan stöd från andra organisationer. Då detta innebär en organisk tillväxt i antal aktörer från de olika distributörskategorierna över tid går man sannolikt miste om en del tänkbara positiva konsekvenser ur såväl biblioteks- som låntagarperspektiv som åtminstone somliga hållningar inom förlagsledet.

Vad innebär det att ett system är sammanhållet? Åtminstone två tolkningar är möjliga. Det ena är att se på det i tvingande termer: all e-bokslånning *ska* ske via det här systemet, oavsett om lånet förmedlas via ett centralt gränssnitt eller via Libris-posten i det lokala bibliotekets katalog, där det senare givet tendenserna i avsnitt 2 möjligen vore att föredra. Det skulle kräva att den centrala förhandlingsorganisationen inte bara ställde som krav att e-boksförmedlingen skulle *kunna* ske via Libris, utan *att* den skulle ske via Libris.⁶⁵ Det går att diskutera huruvida en sådan utveckling är önskvärd och/eller realistisk, men det skulle säkerställa och/eller förenkla två företeelser som hittills inte tagits upp i undersökningen: (1) e-lånestatistiken skulle sammanställas centralt i realtid och att (2) låntagarautentiseringen sker i offentlig regi och inte som idag hos kommersiella systemleverantörer. Det finns ingen anledning att betvivla att autentiseringen av låntagarna och behandlingen av personuppgifter inte sker enligt rådande lagstiftning idag, men det kan samtidigt vara värt att ställa frågan vad som händer med sådan data om en aktör i det ledet skulle gå i konkurs eller köpas upp.

⁶⁵ Här avses i första hand folkbiblioteken eftersom det är främst deras talan SKL har för avsikt att föra, även om man också bör ta hänsyn till skolbiblioteken i det här sammanhanget.

Frågan om låntagarautentiseringen och i förlängningen låntagarnas integritet är viktig. Det går att föreställa sig att den skulle kunna ske samlat i KB:s regi även utan att alla lån uteslutande förmedlas via Libris, något som på sikt är ett område för vidare undersökning.⁶⁶ Vidare skulle en samlad bild över e-lånestatistiken vara av intresse för både biblioteks- och distributörsledet, och att ge tillgång till en sådan i anonymiserad form gentemot de senare (i den vida betydelsen D1-D4) skulle potentiellt kunna förbättra bibliotekssidans förhandlingsposition, då rättighetshavarna bör vara intresserade av att ta del av data kring hur deras böcker läses.

En annan möjlig tolkning av det vore att se på systemet som sammanhållet givet att Libris får tillgång till innehåll från alla medieleverantörer, alltså att förhandlingsorganisationen skulle ställa kravet att e-boksförmedlingen vid sidan av andra kommersiella alternativ också ska kunna ske via Libris. Ytterligare åtgärder skulle sannolikt behövas för att (1) och (2) ovan skulle uppnås, men även det här scenariot medför en stor fördel: bibliotekens systemberoende skulle säkerställas genom att en samlad tillgång till e-böcker inte skulle kräva ett kommersiellt system, om man antar att samtliga bibliotek inte skulle ha resurser att på egen hand integrera direkt med distributörer (något som blir relevantare i takt med minskad biblioteksstorlek).

Det skulle krävas en del utveckling utöver den redan planerade inom Libris-avdelningen för att uppnå ett sammanhållet system. I huvudsak kommer ett sådant projekt vara ett integrationsarbete: att möjliggöra att samtliga aktörer inom kategorier D1-D4 kan distribuera e-böcker och andra e-resurser till samtliga aktörer i biblioteksledet, i själva verket alltså både bibliotek med egna utvecklarresurser och sådana som är beroende av systemleverantörer. Det senare ligger redan i linje med den planerade utvecklingen sett till Libris roadmap, för att tillgodose de olika behov som återfinns inom D1-D4 skulle dock ytterligare åtgärder krävas: system för storskalig inleverans via API till webbgränssnitt för uppladdning/katalogisering av enstaka titlar. Här skulle aktörer på båda sidor om infrastrukturen ha incitament att göra sin del av integrationsarbetet oavsett vilken tolkning av sammanhängande system man väljer.

För de aktörer inom D1 som inte medger lagring av fulltext vare sig i syftet att bygga sökindex eller för e-boksutlån behöver alltså rutiner för fulltextförmedling tas fram. Detta sker lämpligen genom att utöka den bibliografiska posten med en direktlänk till fulltexten och att i samarbete med övriga inblandade aktörer komma överens om lämpligt protokoll för systemintegration via API. Detsamma

⁶⁶ För att undvika separata autentiseringar skulle en central hantering sannolikt medföra vad som brukar betecknas som nationellt lånekort. Det skulle också kunna gå att uppnå genom att ta fram gemensam krävställning gentemot systemleverantörer och leverantörer av e-resurser i syfte att minimera informationsmängden som skickas till tredje part.

gäller de aktörer inom D2 som också avstår från att erbjuda åtkomst till fulltexter i indexeringssyfte. För närvarande använder Elib som tidigare nämnts Adobes DRM-system, vilket det förefaller sannolikt att även andra aktörer kommer att göra, givet alternativen. Det innebär att "länk till fulltext" i själva verket är länk till en ACSM-fil (Adobe Content Server Message), som i korthet efter öppnande möjliggör nedladdning av fulltext-filen inom en Adobes ekosystem, i praktiken via en autentiserad ACS-kompatibel klient.⁶⁷ Vidare finns det en långsiktig plan att styra över datautbytet in och ut ur Libris till protokollet OAI-PMH. Då en OAI-PMH-server finns på plats i betaversion förefaller det lämpligt att redan nu inledda erfarenheter efter samtal med systemleverantörer får ligga som grund för kommande arbete i den här riktningen. Om aktörer inom D2 med bakgrund inom förlagsledet (eller en självutgiven författare med stark kommersiell drivkraft inom D4) skulle efterfråga att fulltextlagringen sker hos Libris kommer ett framtida system även behöva tillgodose DRM-funktionalitet även utanför systemet. Ett sätt att göra det vore att välja samma väg som biblioteken i Douglas County och inkorporera en ACS-server i Libris-systemen, ett annat skulle kunna vara att själva utveckla ett eget DRM.⁶⁸

Vidare skulle ett par informationsmängder behöva hanteras med avseende på ersättningsvillkor och behörighet. Inga överenskommelser finns att utgå från, men det är i det här sammanhanget rimligt att ta höjd för att systemet kommer att behöva tillgodose möjligheten för D1-D4 att kunna lista villkoren för utlåning ned till titelnivå, och i andra änden möjliggöra för biblioteken att aktivt ta ställning till dessa och på så sätt skraddarsy sina egna filter på det sammanhållna systemets totala titelbredd. Båda sidor skulle alltså behöva administrativa gränssnitt. En sådan informationsmängd gällande vilket biblioteks låntagare som har rätt att låna vilka titlar från vilken aktör inom D1-D4 plus lånestatistik skulle innebära grund för fakturor och underlag för dessa. Den här lösningen förutsätter att det lokala folkbiblioteket kommer att spela en viktig roll även för e-utlån – via ett centralt gränssnitt skulle inte slutanvändarens utbud variera från kommun till kommun. En möjlig lösning vore att ett biblioteks filter skulle lista även icke tillgängliga e-böcker i katalogen tillsammans med någon sorts PDA- eller DDA-mekanism, så att användarna själva kan påverka sitt biblioteks utbud. Om e-boksutgivningen och antalet samtidiga modeller kraftigt skulle öka, kan det för mindre bibliotek uppstå ett behov av att förenkla inköpsadministrationen. Det vore alltså bra att utgå från att externa aktörer skulle kunna bidra med paketslösningar i fråga om utbud, eller att biblioteken själva samordnade den verksamheten om det skulle bedömas som

⁶⁷ ACS-kompatibla klienter förekommer på de flesta plattformar. För att ges åtkomst till samma fulltext krävs utöver lånekort även ett separat ID som registreras hos Adobe.

⁶⁸ Kostnadsuppskattningen nedan utgår snarare från inköp av ACS-server än utveckling av eget DRM.

en lämpligare lösning. Det förra skulle gå att erbjuda genom att erbjuda tillgång till datat för andra aktörer att bygga tjänster kring.

Bedömningen av kostnaden för ett projekt av den här omfattningen kan under nuvarande omständigheter bara anges i ungefärliga uppskattningar. Att samtliga aktörer inom D1-D4 sömlöst ska kunna distribuera e-böcker för utlån till samtliga bibliotek antingen federerat eller via lokal lagring i LibrisXL med bibehållen önskad DRM-nivå samt hänsyn till låntagarintegritet bedöms kosta 2 miljoner för utveckling, samt 1 miljon årligen för vidareutveckling och drift (såväl administrativ som teknisk). Eventuell utvecklingsstart skulle förmodligen kräva att tre villkor först uppfyllts: då projektet innebär en vidareutveckling av nuvarande katalogprojekt behöver detta först färdigställas, en vidareutveckling kommer givet myndighetens nuvarande läge kräva ett förtydligt uppdrag samt att centrala överenskommelser behöver ha slutits via SKL:s förhandlingsorganisation.

4.2 Libris som icke-sammanhållet system

Även en icke-sammanhållen infrastruktur skulle potentiellt vara till stor hjälp för folkbiblioteken och bidra till ökade möjligheter för dem att arbeta aktivt med e-böcker, inte minst då mycket tyder på att bibliotekens användare lånar det som lyfts upp av biblioteket. Ett icke-sammanhållet system av det här slaget (se avsnitt 3.2) innebär i det här sammanhanget att Libris titelutbud skulle bero av aktörerna inom D1-D4:s vilja att distribuera sina e-böcker via den nationella katalogen, och även om intresset i det ledet över tid skulle öka lär biblioteken i det här scenariot behöva integrera med fler aktörer än Libris för att kunna erbjuda den bredd användarna sannolikt skulle efterfråga. Det gäller inte minst den upphovsrättsligt skyddade litteraturen, vilken folkbiblioteken i värsta fall skulle vara beroende av kommersiella systemalternativ för att över huvud taget kunna erbjuda.

Vattendelaren för delriktningarna inom den icke-sammanhållna strukturen är upphovsrätten. Konceptet i avsnitt 3.2 skulle antingen helt kunna fokusera på den upphovsrättsligt fria materialsfären, alltså främst aktörer inom D3, eller utöver den även närma sig sådana med upphovsrättsligt skyddat material och kommersiella intressen. Utan central avtalslösning skulle inte distributörsaktörer vara tvingade att integrera med Libris och det skulle alltså bli tal om en organisk tillväxt som bygger på samförstånd och sammanfallande intressen. Det försvårar eventuella kostnadsuppskattningar för utveckling utöver den redan planerade inom Libris, eftersom kraven från distributörsledet, mindre förlagsaktörer inom D2 till exempel, alltså inte är konkreta. Utredningens bedömning är att all eventuell vidare utveckling har att göra med om infrastrukturen också ska förmedla upphovsrättsligt skyddat material. De här båda riktningarna tangerar ett nyligen påbörjat arbete,

där Libris styrgrupp tillsatt en arbetsgrupp med uppgift att undersöka vilket innehåll som bör prioriteras. Där konstaterar man det rimliga i att utgå från det upphovsrättsligt fria materialet, för att i ett andra steg undersöka möjligheterna att erbjuda upphovsrättsligt skyddat material.⁶⁹ En sådan prioritering skulle kunna ändras om KB skulle få förtydligat uppdrag och resurser för att aktivt arbeta vidare med den kommersiella materialsfären.

I den icke-sammanhängande strukturen kommer det som i avsnitt 3.2 kallas nationellt e-boksarkiv att vara den centrala funktionen, och den är på ett sätt en mer rättfram del av den totala funktionaliteten då utmaningarna precis som Litteraturutredningen konstaterat ligger på andra nivåer. Då arkivet främst vänder sig till aktörer vars innehåll antingen är upphovsrättsligt fritt eller lyder under någon Creative Commons-licens är den juridiska tröskeln att införliva materialet låg. Det leder till goda möjligheter att skapa en sömlös användarupplevelse för både upptäckt av och tillgång till fulltextmaterial. Tidigare (3.1) nämndes att LibrisXL redan byggs utifrån tanken på att lagring av ett stort antal dokumenttyper. Att lagringen sker lokalt i Libris för med sig två saker: fulltextindexering för att fördjupa sökupplevelsen för användaren samt möjlighet till snabb leverans av fulltext efter upptäckt – både via Libris-katalogen och lokala biblioteks egna gränssnitt då man planerar att bygga API:er för lokal integration. En ytterligare utmaning i det kommande blir istället att prioritera vilka aktörer som ska ha möjlighet att lagra e-böcker (och andra dokument) i LibrisXL under vilka villkor, utifrån en samlad analys av både användar- och biblioteksmålgrupper. Detta eftersom många institutioner och andra aktörer inom D3 står inför en lagringsutmaning.

Vid sidan av funktionaliteten kring Libris roadmap arbetar KB även med att upprätta processer för inflöden och långsiktigt bevarande av digitalt material för att tillgodose mottagandet av lagen om e-plikt, som träder i full kraft från och med 1 januari 2015. Det utvecklingsarbetet kommer också behöva tillgodose en del leverantörers krav på åtkomst till arkiven, vilket påminner om det nationella e-boksarkivet som delfunktion. I dagsläget förefaller dock LibrisXL vara det lämpligare alternativet för distribution av material till slutanvändare via folkbiblioteken, då e-plikten framför allt syftar till att säkerställa ett långsiktigt bevarande för framtida forskningsåtkomst. Folkbibliotekens slutanvändare vill ha snabb tillgång till fulltext, och den planerade övergången till OAI-PMH som protokoll för datautbyte via Libris och den hastighet ett sådant byte medför skulle tillgodose det önskemålet.⁷⁰ Dessutom är e-plikten är komplementär vilket innebär

69 Olander (2013). Det kommer att vara viktigt att i det arbetet kommunicera om ett sådant andra steg tas (även om man inte tar det), i så fall när arbetet kommer att inledas och vilken materialtyp utifrån vilken biblioteksmålgrupps behov, gärna tillsammans med uppskattningar om när enskilda aktörers material förväntas vara tillgängliga via Libris.

70 Kungl. biblioteket (2011:3). Titeln *Folkpost på tre sekunder!* sammanfattar på ett föredömligt sätt användarnas behov i det här avseendet.

att inget material som pliktlevereras i annan form kommer att skickas den vägen. Dock kan man föreställa sig ett scenario där en självpublicerad författare inom D4 önskar låna ut sina alster, som bara ges ut digitalt, via folkbiblioteken – att kunna möjliggöra en inleverans för båda syften vore att föredra.⁷¹

Utmaningarna med det upphovsrättsligt fria materialet handlar istället dels om att säkerställa att kvaliteten på katalogposterna tillfredsställer de behov som (kanske främst folk-) bibliotekens användare ger uttryck för och dels om att hitta vägar att digitalisera upphovsrättsligt fri litteratur för att på så sätt öka utbudet.⁷² Detta görs förmodligen bäst genom mot folkbiblioteken riktade, kurerade digitaliseringsprojekt i kombination med att undersöka möjligheterna att erbjuda behovsdigitalisering för upphovsrättsligt fri litteratur till slutanvändare via anslutna biblioteks lokala kataloger – givet att inte medel för omfattande massdigitalisering skjuts till.

71 Detta skulle kunna göras genom att lagra i skikt – allt som skickas in till LibrisXL vidareförmedlas till bevarandelagringen. Skulle någon aktör vilja ändra en titel i tillgängliggörandelagringen via LibrisXL är det fritt fram, men den ursprungliga filen skulle ändå finnas kvar för andra syften i bevarandelagringen, dit även korrigerad fil skickas.

72 För diskussion kring folkbibliotekens användarbehov i termer av informationsmängder och postkvalitet, se Det digitala biblioteket (2012). Projektet Bättre användarupplevelse i bibliotekens digitala kanaler är en viktig utgångspunkt för att tillgodose särskilt folkbibliotekens användares behov i framtagningen av tjänster, vem som än står bakom dessa.

5. Avslutning

En konsekvens av den arbetsfördelning som Litteraturutredningen föreslår är att Libris målsättning att omfatta samtliga det allmänna biblioteksväsendets medieresurser är en fråga som inte längre kan lösas utan hjälp av andra aktörer, särskilt om man tolkar ambitionen som att omfatta även fulltextförmedling. Skulle en central förhandlingsorganisation av olika skäl aldrig uppstå är ett scenario som inkluderar samtliga medieleverantörer inte särskilt sannolikt, även om det går att föreställa sig en organisk tillväxt som över tid gör att en infrastruktur närmar sig full utbudstäckning, i takt med att fler bibliotek ansluter sig till Libris-kollektivet och i sina lokala förhandlingsprocesser för in önskemål om distribution via den nationella katalogen.⁷³ De två tolkningarna av sammanhållet system – en där alla folkbibliotekslån utan undantag sker via Libris och en där alla medieleverantörers utbud finns *tillgängliga* genom postförmedling till det lokala folkbiblioteket via den nationella katalogen – skulle sannolikt medföra en rad positiva konsekvenser främst för biblioteken, men möjligen också för rättighetshavarledet. Att kunna erbjuda lagring skulle medföra att ett tänkt SKL-KB-samarbete i likhet med biblioteken i Douglas County skulle kunna förhandla direkt med förlag eller i en del fall rent av direkt med upphovsmän.

Där är vi dock inte riktigt ännu. Då frågan om en sammanhållen lösning lyfts upp till regeringsnivå kommer det sannolikt krävas ett förtydligt sådant för att KB ska initiera ett arbete mot en sammanhållen teknisk infrastruktur som omfattar hela det allmänna biblioteksväsendets behov av e-resurser och förmedling av dessa via den lokala katalogen. Inte minst sedan KB befinner sig i ett omorganiseringsarbete som ser över befintliga processer och dess koppling till nuvarande uppdrag. För att realistiskt kunna uppnå en sådan fullständighet kommer centrala avtal att behöva tecknas, där KB blir beroende av SKL:s arbete.

Men det går också att se framkomliga vägar vid sidan av de sammanhållna riktningarna. I förlängningen av Libris-avdelningens arbete att byta ut Voyager finns stora möjligheter att vidareutveckla systemet åt flera håll. Då Libris har i uppdrag att tillgodose samtliga bibliotekstypers behov blir det i det här scenariot viktigt att i första hand prioritera de olika biblioteksmålgruppernas behov och i andra att kommunicera vilka åtgärder som görs för att tillfredsställa vilka av dessa. Utan någon central förhandlingsorganisation kommer det kräva ett tätt samarbete mellan KB och Libris-kollektivet å ena sidan samt aktörer inom D1–D4 och systemleverantörer och andra tjänsteutvecklare av Libris data å den andra som skulle bygga på en samförstånd kring sammanfallande intressen. I ett sådant

73 Med Libris-kollektivet avses de bibliotek som deltar aktivt med katalogiseringsarbete i Libris.

scenario skulle lokala avtal slutas mellan D1–D4-aktörer och enskilda bibliotek i det att man beslutar sig för att inkludera även den upphovsrättsligt skyddade materialsfären.

En rimlig startpunkt för vidare arbete oberoende av såväl huruvida KB får ett förtydligt uppdrag eller ej som SKL:s arbete är den upphovsrättsligt fria materialsfären. Utöver att inkludera myndighetspublikationer, Open Access och material från universitets-, högskole- och specialbibliotek är det viktigt att fortsätta undersöka vilka möjligheter som finns att tillgodose vad folkbibliotekens användare efterfrågar.

6. Käll- och litteraturförteckning

6.1 Möten

6.1.1 Kartläggningsworkshop

Oskar Andersson Laurin (utvecklare, SSB), John Augustsson (projektledare, KB), Marja Happalainen (systembibliotekarie, Libris/KB), Maria Kadesjö (samordnare, Libris/KB), Christer Larsson (förste bibliotekarie, Libris/KB), Mats Niklasson (verksjurist, KB), Anders Söderbäck (chef avdelningen för publicering, SUB), André Wachholz (enhetschef forskarservice och webb, AVM/KB).

6.1.2 Nationellt lånekort-gruppen

Daniel Andersson (utvecklingsledare, SSB), John Augustsson (KB), Daniel Jansson (teknisk verksamhetsutvecklare, KB), Maria Kadesjö (samordnare, Libris/KB), Niklas Lindström (Libris/KB), Martin Malmsten (Libris/KB), Markus Sköld (Libris/KB).

6.1.3 Postflöde/API-gruppen

Harriet Aagaard (projektledare, Libris/KB), Hilda Androls (projektledare, Libris/KB), John Augustsson (projektledare, KB), Göran Konstenius (verksamhetsutredare, KB), Christer Larsson (förste bibliotekare, Libris/KB), Katarina Stempel (utvecklare, Libris/KB), Miriam Säfström (metadatasamordnare, Libris/KB).

6.1.4 Affärsmodeller/finansiering-gruppen

John Augustsson (projektledare, KB), Ulf Kronman (samordnare Open Access, KB), André Wachholz (enhetschef forskarservice och webb, AVM/KB), Mikael Petrén (chef virtuella enheten, SSB), Anders Söderbäck (chef avdelningen för publicering, SUB).

6.1.5 Deltagare SKL-möte

Louise Andersson (handläggare, SKL), John Augustsson (projektledare, KB), Christina Jönsson Adrial (avdelningschef Samordning och utveckling KB), Agneta Lefwerth (förbundsjurist, SKL), Lisa Lovén (licenshandläggare BIBSAM, KB), Mats Niklasson (verksjurist, KB), Christer Östlundh (sektionschef avdelningen för tillväxt och samhällsbyggnad, SKL).

6.2 Monografier, utredningar och rapporter

Civic Agenda (2013a). *Libraries, e-Lending and the Future of Public Access to Digital Content*. Rapport beställd av IFLA. Återfinns i sin helhet på webben via <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/thinkpiece-on-libraries-elending.pdf> (Hämtad 130409.)

Civic Agenda (2013b). *Matrix: Models of Accessing Digital Content*. Till Civic Agenda (2012:a) hörande översiktmatris. Återfinns i sin helhet via <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/thinkpiece-matrix.pdf> (Hämtad 130409.)

Det digitala biblioteket (2012). *Bättre användarupplevelse i bibliotekens digitala kanaler. Slutrapport*. Återfinns i sin helhet via http://bloggar.biblioteket.se/digitalabiblioteket/wp-content/uploads/2013/01/Slutrapport_Projekt-B%C3%A4ttre-Anv%C3%A4ndarupplevelse_121217.pdf (Hämtad 130409.)

Ericsson, Anders (2012). "Nasjonalbibliotekets digitalisering møter ikkje e-bokbehovet". *Nya Argus* 12/2012.

Fleischer, Rasmus (2011). *Biblioteket*. Ink Bokförlag.

Fristed, Bo (2011). "Borrow an E-book. The E-bookcase". *Scandinavian Public Library Quarterly*, 4/2011:16–17.

Haapalainen, Marja, Larsson, Christer, Lindström, Henrik, Söderbäck, Anders. *Nationell databrunn – möjligheter, utmaningar och behov*. Kungl. biblioteket. Återfinns i sin helhet på webben via http://www.kb.se/dokument/Bibliotek/utredn_rapporter/2010/Nationell_databrunn_slutrapport.pdf (Hämtad 130409.)

IFLA (2012). *IFLA e-Lending Background Paper*. IFLA. Återfinns i sin helhet på webben via <http://www.ifla.org/files/assets/clm/publications/ifla-background-paper-e-lending-en.pdf> (Hämtad 130409.)

Konstenius, Göran; Happalainen, Marja; Wallén (f.d. Lindmark), Christine (2011). *När kommer boomen? En kartläggning av e-boken ur ett biblioteksperspektiv*, Kungl. biblioteket och Svensk Biblioteksörening. Återfinns i sin helhet på webben via <http://www.kb.se/Dokument/Aktuellt/Eboksutredningen.pdf> (130409.)

Kungl. biblioteket (2011). *Folkpost på tre sekunder! En plan med sikte på nationell katalog*. Kungl. biblioteket. Återfinns i sin helhet på webben via http://www.kb.se/dokument/Rapport_nationell_katalog_11_06_20.pdf (Hämtad 130409.)

Niklasson, Mats (2012). *Utredning kommunala bibliotek*, Kungl. biblioteket. Återfinns i sin helhet på webben via: <http://www.kb.se/Dokument/Utredning%20Kommunala%20bibliotek.pdf> (Hämtad 130409.)

SOU 2012:65. *Läsandets kultur*, Fritzes. Återfinns i sin helhet på webben via <http://data.riksdagen.se/fil/F7768127-700F-4FAD-9110-5F0D9025108E> (Hämtad 130409.) Sidhänvisningar i förstudiens löptext avser den tryckta versionen.

Svedjedal, Johan (2012). *Biblioteken och bokmarknaden – från folkskola till e-böcker*. Svenska förläggareföreningen. Återfinns i sin helhet på webben via: <http://forlaggare.se/media/49058/biblioteken%20och%20bokmarknaden%20rapport.pdf> (Hämtad 130409.)

Wischenbart, Rüdinger; Carrenho, Carlo; Kovac, Miha; Licher, Veronika; Mallya, Vinutha (2013). *The Global eBook Market*. O'Reilly Media, Inc.

6.3 Webbartiklar, blogginlägg

- Ahlqvist, Elisabeth (2012). "Biblioteksdagarna 7 maj". Blogginlägg publicerat 120507 på Bibliotekssamverkansbloggen. <http://bibliotekssamverkan.blogg.kb.se/2012/05/07/biblioteksdagarna-7-maj/> (Hämtat 130409.)
- Alter, Alexandra (2013). "Sci-Fi's Underground Hit". Artikel publicerad på wsj.com 130307. <http://online.wsj.com/article/SB10001424127887324678604578340752088305668.html> (Hämtad 130409.)
- Andersson, Daniel (2012). "Läsarna saknar 60 hyllmeter böcker". Inlägg på SSB:s virtuella avdelnings blogg Digitala biblioteket 120917. http://bloggar.biblioteket.se/digitalabiblioteket/saknar_60_hyllmeter_bocker (Hämtad 130409.)
- Bech-Danielsen, Anne (2012). "eReolens udlån falder ikke trods færre bøger". Artikel publicerad 121220 på politiken.dk. <http://politiken.dk/kultur/boger/ECE1848336/ereolens-udlaan-falder-ikke-trods-faerre-boeger/> (Hämtat 130409.)
- Boehret, Katherine (2011). "New Way to Check Out eBooks". Artikel publicerad på wsj.com 110223. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703529004576160421561955208.html> (Hämtat 130409.)
- Brovall, Sandra (2013). "Forlag lancerer udlån af e-bøger". Artikel publicerad på dr.dk 130110. <http://www.dr.dk/Nyheder/Kultur/Boeger/2013/01/10/074650.htm> (Hämtat 130409.)
- Dawson, Laura Hazard (2012). "Hachette to raise ebook prices for libraries by 220%". PaidContent 120914. <http://paidcontent.org/2012/09/14/hachette-to-raise-ebook-prices-for-libraries-by-220/> (Hämtad 130409.)
- Djurberg, Sara (2012). "Bibliotek får sälja e-böcker". Artikel publicerad 120831 på svb.se. <http://www.svb.se/nyheter/bibliotek-f-r-s-lja-e-b-cker>. (Hämtat 130409.)
- Douglas County Libraries (2013). "Pricing comparison as of February 1, 2013". Statistiksammanställning publicerad via delstaten Colorados folkbiblioteks e-bokssajt 130201. <http://evoke.cvlbsites.org/files/2013/02/DCLPricingReport2-1-13.pdf> (Hämtad 130409.)
- Eder, Hannes (2012). "Bibliotek och förlag samarbetar om eboksutlåning". Pressmeddelande på Publits blogg 121123. <http://www.publit.se/cms/2012/11/23/bibliotek-och-f%C3%B6rlag-samarbetar-om-eboksutl%C3%A5ning/> (Hämtad 130409.)
- Enis, Matt (2012). "Califa, DCL, Open Library Make Commitments to Smashwords' Library Direct" The Digital Shift 120809. <http://www.thedigitalshift.com/2012/08/ebooks/califa-dcl-open-library-make-commitments-to-smashwords-library-direct/> (Hämtad 130409.)

Evoke (u.å:a). "Technologies". Evoke utan årtal. <http://evoke.cvlbsites.org/resources-guides-and-more/technologies/> (Hämtad 130409.)

Evoke (u.å:b). "Douglas County Experiment/Model". Evoke utan årtal. <http://evoke.cvlbsites.org/resources-guides-and-more/douglas-county-experiment-model/> (Hämtad 130409.)

Greiff, Johan (2010). "Ang. biblioteksdebatten". Elibs blogg 101122. <http://elibse.wordpress.com/2010/11/22/ang-biblioteksdebatten/> (Hämtad 130409.)

Kadesjö, Maria (2013). "Libris roadmap februari 2013". Librisbloggen 130205. <http://librisbloggen.kb.se/2013/02/05/libris-roadmap-februari-2013/> (Hämtad 130409.)

LaRue, Jamie (2012). "The Last One Standing". Public Libraries Online 1/51: 28–34. Hämtades i det här sammanhanget från Internet Archive's funktion WayBackMachine: <http://web.archive.org/web/20120320060156/http://www.publiclibrariesonline.org/magazines/featured-articles/last-one-standing> (Hämtad 130409.)

Lund, John (2013). "Analyse: ebib.dk mod ereolen - Store E-bogs-krig er kun lige begyndt". Bloggen Jon Lund 130326. <http://jon-lund.com/main/analyse-ebib-dk-mod-ereolen-bibliotekernes-store-e-bogs-krig-er-kun-lige-begyndt/> (Hämtad 130409.)

Massachusetts Board of Library Commissioners (2012). "Board Endorses Statewide Resource Sharing Plan" 121012. <http://mblc.state.ma.us/mblc/news/releases/past-releases/2012/nr121011.php> (Hämtad 130409.)

Netbib (2013). "Statistik för anvendelsen af eReolen.dk februar 2013". Mars 2013. <http://netbib.dk/wp-content/uploads/2012/07/eReolen-dk-M%C3%A5nedstatistik-til-Biblioteker-Februar-2013.pdf> (Hämtad 130409.)

Olander, Johanna (2013). "Fri data, sömlös övergång och delaktighet – viktiga värden för framtida tjänster". Librisbloggen 130226. <http://librisbloggen.kb.se/2013/02/26/fri-data-somlos-overgang-och-delaktighet-viktiga-varden-for-framtida-tjanster/> (Hämtad 130409.)

Petrén, Mikael (2012). "Enad front för e-boken!" Inlägg på SSB:s virtuella avdelnings blogg Digitala biblioteket 121123. <http://bloggar.biblioteket.se/digitalabiblioteket/enad-front-for-e-boken-2> (Hämtad 130409.)

Rainie, Lee, Zickuhr, Kathryn, Purcell, Kristen, Madden, Mary, Brenner, Joanna (2012). "The Rise of E-Reading". Pew Internet & American Life Project 120404. <http://libraries.pewinternet.org/2012/04/04/the-rise-of-e-reading/> (Hämtad 130409.)

Shatzkin, Mike (2012). "Business Models Are Changing; Trial and Error Will Ensure". The Shatzkin Files 121203. <http://www.idealogue.com/blog/business-models-are-changing-trial-and-error-will-ensure/> (Hämtad 130409.)

Schmidt, Lars och Laxgård, Kalle (2012). "Publit bryter monopol på bibliotek". Svensk bokhandel 121011. <http://www.svb.se/nyheter/publit-bryter-monopol-p-bibliotek> (Hämtad 130409.)

Skagegård, Ellinor (2012). "Den stora striden om e-boken". UNT 121215. <http://www.unt.se/kultur/den-stora-striden-om-e-boken-2015010.aspx> (Hämtad 130409.)

Smashwords (2013). <http://www.smashwords.com/> (Hämtad 130409.)

Åman, Johannes (2012). "Renässans för läsandet". Ledare publicerad 120810 på [dn.se](http://www.dn.se/ledare/signerat/renassans-for-lasandet). <http://www.dn.se/ledare/signerat/renassans-for-lasandet>. (Hämtat 130409.)